

uddannelser. De teknologiske fornyelser ændrer til stadighed de krav, der stilles til arbejdskraften, og det er vigtigt hurtigt at tilpasse det institutionelle og uddannelsesmæssige apparat herefter. Men selv om ekspertgruppens undersøgelser har bragt os videre, ved vi stadig kun lidt om, hvordan de tekniske ændringer påvirker arbejdskraftefterspørgslen. En systematisk kortlægning heraf er meget ønskelig, ligesom det ville være af stor værdi at få at vide, hvad der er den enkelte persons (komplekse) motiver til at skifte job.

En vigtig indsigelse mod rapporten er dens ensidige betragtning af lønnen som mål for prisen på arbejdskraft. Hvis man opstiller hypotesen, at arbejdskraften vil søge hen, hvor den trives bedst, må et sådant trivselsmål *udover* lønnen indeholde komponenter som: arbejdslederens og arbejdskollegernes anerkendelse af det udførte arbejde, lokalernes indretning og produktionens organisation, muligheden for at være medbestemmende ved arbejdets tilrettelæggelse, virksomhedens sociale ordninger og eventuelle forfremmelsesmuligheder.

*Iver Hornemann Møller**

* Forskningsassistent i Socialforskningsinstituttet, cand. polit.

Det Statistiske Departement: Fertilitetsforskelle i Danmark. Statistiske undersøgelser, København 1965. 41 sider, pris kr. 4,50.

I serien Statistiske Undersøgelser har Det Statistiske Departement efter at have undersøgt *Spædbørnsdødeligheden i Danmark 1931-60* (1964) og *Nyere tendenser i dødeligheden* (1965) offentliggjort en analyse af fertilitetsforskelle imellem de forskellige landsdele og hovederhvervsgrupper. På grundlag af folketællingsoplysninger og den løbende fødselsstatistik er de geografiske og socioøkonomiske frugtbarhedsforskelle undersøgt for tiden 1880-1960. Undersøgelsen dækker hele den periode, hvor den store frugtbarhedsnedgang fandt sted i Danmark, ligesom de aktuelle forskelle

belyses i det omfang, den officielle statistik gør det muligt.

Analysen bygger for såvidt angår de geografiske fertilitetsforskelle siden 1880 på den samlede ægteskabelige fertilitet udtrykt ved det gennemsnitlige antal fødsler blandt gifte kvinder i forskellige aldersgrupper beregnet på grundlag af de årlige fødselstal og interpolerede folketællingstal. Til belysning af de aktuelle socioøkonomiske fertilitetsforskelle er som indikator benyttet forholdet mellem antal af gifte kvinder i hver 5års aldersgruppe ifølge 1960 folketællingen, hvilket giver et tilnærmet udtryk for den aldersbetingede ægteskabelige fertilitet i året forud for folketællingsdagen. Ændringer i socioøkonomiske forskelle siden 1880 belyses derimod ved at benytte oplysninger om det gennemsnitlige antal børn i ægteskab fra de tre folketællinger 1901, 1940 og 1960, selvom disse resultater ikke umiddelbart kan sammenlignes. – (Førstnævnte tælling vedrører kun ægteskaber, der havde bestået i mindst 25 år, næste kun hjemmeværende børn under 15 år i ægteskaber af 12-15 års varighed og sidstnævnte hjemmeværende børn i en 10% stikprøve blandt ægteskaber, hvor hustruen var 35 år gammel).

Den ægteskabelige fertilitet har som bekendt undergået et jævnt fald fra sidst i forrige århundrede til vore dage kun afbrudt af en midlertidig stigning i 1940'erne. Medens fertilitetsniveauet i 1880-erne svarede til, at gifte kvinder fra 20-årsalderen til afslutningen af deres reproduktive alder fødte gennemsnitlig henved 8 børn, er dette niveau nu faldet til gennemsnitlig godt 3 børnefødsler. Nedgangen har naturligt været størst i de ældste og mindst i de yngste aldersgrupper, idet der har fundet en koncentration sted henimod en tidligere afslutning af familiedannelsen. Fertilitetsnedgangen tog sin begyndelse i hovedstaden og provinsbyerne og blev først mærkbar i landkommunerne efter århundredeskiftet.

Nedgangen i fertiliteten begyndte ikke alene senest i landkommunerne, men vedblev også at være mindst her indtil omkring 1930. På dette tidspunkt var fertiliteten i

uddannelser. De teknologiske fornyelser ændrer til stadighed de krav, der stilles til arbejdskraften, og det er vigtigt hurtigt at tilpasse det institutionelle og uddannelsesmæssige apparat herefter. Men selv om ekspertgruppens undersøgelser har bragt os videre, ved vi stadig kun lidt om, hvordan de tekniske ændringer påvirker arbejdskraftefterspørgslen. En systematisk kortlægning heraf er meget ønskelig, ligesom det ville være af stor værdi at få at vide, hvad der er den enkelte persons (komplekse) motiver til at skifte job.

En vigtig indsigelse mod rapporten er dens ensidige betragtning af lønnen som mål for prisen på arbejdskraft. Hvis man opstiller hypotesen, at arbejdskraften vil søge hen, hvor den trives bedst, må et sådant trivselsmål *udover* lønnen indeholde komponenter som: arbejdslederens og arbejdskollegernes anerkendelse af det udførte arbejde, lokalernes indretning og produktionens organisation, muligheden for at være medbestemmende ved arbejdets tilrettelæggelse, virksomhedens sociale ordninger og eventuelle forfremmelsesmuligheder.

Iver Hornemann Møller*

* Forskningsassistent i Socialforskningsinstituttet, cand. polit.

Det Statistiske Departement: Fertilitetsforskelle i Danmark. Statistiske undersøgelser, København 1965. 41 sider, pris kr. 4,50.

I serien Statistiske Undersøgelser har Det Statistiske Departement efter at have undersøgt *Spædbørnsdødeligheden i Danmark 1931-60* (1964) og *Nyere tendenser i dødeligheden* (1965) offentliggjort en analyse af fertilitetsforskelle imellem de forskellige landsdele og hovederhvervsgrupper. På grundlag af folketællingsoplysninger og den løbende fødselsstatistik er de geografiske og socioøkonomiske frugtbarhedsforskelle undersøgt for tiden 1880-1960. Undersøgelsen dækker hele den periode, hvor den store frugtbarhedsnedgang fandt sted i Danmark, ligesom de aktuelle forskelle

belyses i det omfang, den officielle statistik gør det muligt.

Analysen bygger for såvidt angår de geografiske fertilitetsforskelle siden 1880 på den samlede ægteskabelige fertilitet udtrykt ved det gennemsnitlige antal fødsler blandt gifte kvinder i forskellige aldersgrupper beregnet på grundlag af de årlige fødselstal og interpolerede folketællingstal. Til belysning af de aktuelle socioøkonomiske fertilitetsforskelle er som indikator benyttet forholdet mellem antal af gifte kvinder i hver 5 års aldersgruppe ifølge 1960 folketællingen, hvilket giver et tilnærmet udtryk for den aldersbetingede ægteskabelige fertilitet i året forud for folketællingsdagen. Ændringer i socioøkonomiske forskelle siden 1880 belyses derimod ved at benytte oplysninger om det gennemsnitlige antal børn i ægteskab fra de tre folketællinger 1901, 1940 og 1960, selvom disse resultater ikke umiddelbart kan sammenlignes. – (Førstnævnte tælling vedrører kun ægteskaber, der havde bestået i mindst 25 år, næste kun hjemmeværende børn under 15 år i ægteskaber af 12-15 års varighed og sidstnævnte hjemmeværende børn i en 10% stikprøve blandt ægteskaber, hvor hustruen var 35 år gammel).

Den ægteskabelige fertilitet har som bekendt undergået et jævnt fald fra sidst i forrige århundrede til vore dage kun afbrudt af en midlertidig stigning i 1940'erne. Medens fertilitetsniveauet i 1880-erne svarede til, at gifte kvinder fra 20-årsalderen til afslutningen af deres reproduktive alder fødte gennemsnitlig henved 8 børn, er dette niveau nu faldet til gennemsnitlig godt 3 børnefødsler. Nedgangen har naturligt været størst i de ældste og mindst i de yngste aldersgrupper, idet der har fundet en koncentration sted henimod en tidligere afslutning af familiedannelsen. Fertilitetsnedgangen tog sin begyndelse i hovedstaden og provinsbyerne og blev først mærkbar i landkommunerne efter århundredeskiftet.

Nedgangen i fertiliteten begyndte ikke alene senest i landkommunerne, men vedblev også at være mindst her indtil omkring 1930. På dette tidspunkt var fertiliteten i

hovedstaden næsten det halve af landkommunernes, medens provinsbyerne lå midt imellem. Siden 1930 har der bortset fra »the baby-boom«, som slog igennem i alle dele af landet, været en vis stigende tendens i fertiliteten i hovedstaden, medens den langsigtede nedgang har fortsat i landkommunerne med det resultat, at fertiliteten her nu kun ligger 40 % over hovedstadens niveau og 16 % over provinsbyernes. Fertilitetsforskellene mellem landsdelene forekommer på alle alderstrin, men de bliver mere udprægede jo højere aldersgrupper af gifte kvinder, der er tale om.

Det geografiske fertilitetsmønster gældende omkring 1960 folketællingen viser tydeligt en aftagende tendens fra hovedstaden til hovedstadens omegnskommuner, provinsbyerne, de bymæssige bebyggelser og de rene landkommuner. Indenfor hovedstadsområdet er niveauet højere i de nordlige hovedstadskommuner end i selve København og de vestlige kommuner, idet fertiliteten er lavest i kommuner med en stor andel af arbejderfamilier i befolkningen.

Ligesom fertilitetsnedgangen har været stærkt afvigende for forskellige dele af landet, har der gjort sig store forskelle gældende mellem udviklingsforløbet i de forskellige erhvervsgrupper. I det forrige århundredes to sidste tiår havde selvstændige såvel som funktionærer og tjenestemænd i hovedstaden væsentlig lavere fertilitet end arbejderne, men i provinsbyerne og landkommunerne var der ikke væsentlige forskelle, idet fertilitetsnedgangen endnu ikke var begyndt at slå igennem selv i de bedre stillede befolkningslag. I 1950'erne (såvel som i 1930'erne) var fertilitetsforskellene mellem selvstændige, funktionærer og tjenestemænd på den ene side og arbejderne på den anden side forsvundet i hovedstaden og kun af mindre betydning i provinsbyerne, medens i landkommunerne den væsentlige forskel var mellem personer beskæftiget i landbruget og andre erhverv. Selvstændige landmænd og landarbejdere havde således den højeste fertilitet med henholdsvis 2,5 og 2,6 børn pr. ægteskab (efter ca. 12 års giftermål), medens arbejderne og

selvstændige udenfor landbruget havde 1,9 børn og funktionærer og tjenestemænd 1,8 børn. Den markante fertilitetsforskel mellem landbrug og andre erhvervsgrupper bygger på oplysninger fra ægteskaber, der kun har bestået omkring ti til femten år; der er grund til at forvente at forskellene ville have været endnu mere udprægede, om der havde foreligget oplysninger fra den ældre del af den gifte befolkning.

Den højere fertilitet på landet skyldes imidlertid ikke blot, at landbrugsfamilier er mere frugtbare end andre befolkningsgrupper, men står tillige i forbindelse med, at andre erhvervsgrupper på landet udenfor landbruget har en højere fertilitet end de tilsvarende grupper i provinsbyerne og hovedstaden. Både faglærte og ufaglærte arbejdere såvel som funktionærer, tjenestemænd og selvstændige udenfor landbruget har højere fertilitet i landkommunerne end i byerne, provinsbyerne og de bymæssige bebyggelser. Lignende forskelle forekommer mellem Jylland og øerne indenfor næsten alle befolkningsgrupper.

Udenfor landbruget er det nu arbejderne, der har den laveste fertilitet, hvor det før var funktionærer og tjenestemænd, der indtog denne plads, medens selvstændige stadig ligger øverst. Fertilitetsforskellene er imidlertid ikke længere særlig store; året 1959-60 havde således de tre grupper en ægte-skabelig fertilitet på henholdsvis 2,9, 3,0 og 3,2. De bedst uddannede og højst lønnede i funktionær- og tjenestemandsggruppen har en lidt højere fertilitet end de underordnede indenfor samme gruppe, medens det omvendte synes at være tilfældet blandt arbejderne, hvor de faglærte har en noget lavere fertilitet end de ufaglærte.

Nærværende undersøgelse drager frem i lyset interessante oplysninger om fertilitetsforholdene i Danmark, som hidtil har manglet. Analysen begrænser sig til fødselsdata for gifte kvinder og for alderen 20 år og derover. Selvom fødsler udenfor ægteskabet og fødsler i aldersklassen 15-19 år ikke spiller nogen afgørende rolle for det samlede fertilitetsbillede, ville det dog have været af interesse om en særlig analyse af

disse grupper havde været foretaget på grundlag af det foreliggende materiale.

Man må håbe, at denne lille undersøgelse vil overbevise Danmarks Statistik om værdien af bedre statistiske oplysninger til belysning af fertilitetsforholdene. Det ville især være ønskeligt, om man i forbindelse med folketællingen i 1970 indsamlede oplysninger om antal fødte børn og fødselstidspunktet, således at man kan foretage en mere omfattende og dybtgående undersøgelse af fertilitetsforholdene i de forskellige befolkningsgrupper belysende ikke blot den samlede frugtbarhed, men også fødselsintervaller, familiedannelsesmønsteret, og udviklingstendenserne i fertiliteten. De uheldige erfaringer man havde i 1930 med gennem folketællingen at forsøge at få oplysninger om den ægteskabelige fertilitet (en større del af befolkningen undlod at besvare spørgsmålet, og resultaterne blev

aldrig bearbejdet) synes stadig at have sat sine spor. Mon ikke tiden nu er inde til, at man her i landet bør følge de internationale rekommendationer på dette område. Ved den fornylig afholdte første europæiske befolkningskongres blev der vedtaget en resolution, der specielt henlede opmærksomheden på værdien af at fremskaffe oplysninger om fertiliteten gennem folketællinger. En dybtgående undersøgelse af geografiske og socioøkonomiske fertilitetsforskelle og den indvirkning, som bl.a.: vandringsbevægelser, indkomsten og familieidealer øver samt i det hele en klarlægning af de egentlige årsager til forskellige fertilitetsmønstre kan imidlertid kun forventes muliggjort gennem en repræsentativ interviewundersøgelse.

*Halvor Gille**

* Office of Social Affairs, United Nations, Geneva.

MODTAGEN LITTERATUR

ANDERSEN, BENT: *Work or Support. An Economic and Social Analysis of Substitute Permanent Employment*. O.E.C.D. Paris 1966. Paris. 120. s. § 2.50. – BENGTSO, BENGT: *Tænk på et tal*. Normanns Forlag. 1966. Odense. 84 s. 16,50 kr. – BERNDTSON, HOLGER: *Produktionsfunktionen och insatsfaktorernas kvalitetsegenskaper*. Skrifter utgivna av Svenska Handelshögskolan nr. 14. 1967. Helsingfors. 166 s. – FONTAINE, CLAUDE: *Les mouvements de prix et leur dispersion (1892-1863)*. Librairie Armand Colin. 1966. Paris. 299 s. – FOURASTIÉ, JACQUELINE: *Les formules d'indices de prix*. Librairie Armand Colin. 1966. Paris. 197 s. – GORDON, ROBERT A. and KLEIN, L. R., edit.: *Readings in Business Cycles*. American Economic Association Series. George Allen & Unwin Ltd. 1966. London. 731 s. 48 sh. – HANSEN, BENT: *Lectures in economic theory. Part I and II*. Studentlitteratur. 1966. Lund. 133 + 139 s. 19 sv. kr. pr. bind. – KRITZ, LARS: *Godstransportutvecklingen i Storbritannien*. Almqvist & Wiksell. 1966. Stockholm. 64 s. 10 sv. kr. – JOAO, C. de CASTO LOPO: *Denmark's Export Trade with Western Europe in the 1960's*. Landsplanudvalgets orientering nr. 4. 1966. København. 62 s. – LEONTIEF, WASSILY: *Essays in Economics*. Oxford University Press. 1966. New York. 252 s. 6,00 \$. – MOSSÉ, ROBERT: *Les problèmes monétaires internationaux*. Etudes et documents Payot. 1967. Paris. 318 s. Fr. 19. – *Surveys in Economic Theory* Vol. 3. Edited for The Royal Economic Association and The American Economic Association. Macmillan. 1966. London. 203 s. 21 sh. – SCHNEIDER, ERICH: *Probleme der Einkommenspolitik*. Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). 1965. Tübingen. 215 s. DM 25. – *Fysisk handicappede i Danmark IV. Arbejde og erhverv*. Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 22. Teknisk Forlag. 1966. København. 252 s. 24,50 kr. – *De ældres levevilkår II. Arbejde og tilbagetrækning*. Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 23. Teknisk Forlag. 1966. København. 217 s. 16,50 kr. – *Økonomisk stilling ved enkestænd*. Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 24. Teknisk Forlag. 1966. København. 153 s. 14,00 kr. – STONE, RICHARD and ROWE, D. A.: *Consumers Expenditure and Behaviour in UK. 1920-1938. Volume II*. Cambridge University Press. 1966. London. 152 s. 90 sh. –